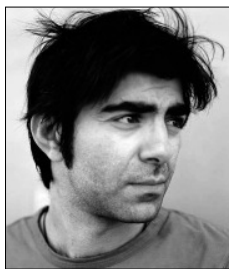

Kisebbségek a filmművészetben

Jelen írásom a kisebbségeknek a filmművészetben való megjelenésével és azzal foglalkozik, hogy a filmes alkotásoknak milyen hatása lehet az előítéletek feloldásában. További kérdés, hogy a gazdasági és társadalmi változások eredményeként kialakult sokszínű államok többségi és kisebbségi társadalmi között van-e igazi kommunikáció, vagy az a másik kultúrával kapcsolatban csupán felszínes általánosítások által meghatározott. Személyes kötődésem révén és szakmámból adódóan találkoztam a német újhullámos mozival. Ennek jeles képviselője, Fatih Akin német-török filmrendező, forgatókönyvíró, akinek *Gegen die Wand* (Fallal szemben) című alkotása meghatározó a kisebbségekkel foglalkozó filmek történetében. A nagysikerű film Németország egyik különösen időszerű problémáját, a németországi török bevándorlók integrációjának kérdését dolgozza fel. Mindezt azonban egy olyan történetbe ágyazva, amelybe bármely – a jó, izgalmas és szenvedélyes filmeket kedvelő néző – 120 percre szívesen belefeledkezik. Fatih Akin munkásságának megismerése nyomán gondoltam felvetni azt, hogy talán Magyarország legnagyobb kisebbsége, a cigányság esetében érdemes lenne megpróbálni hasonló filmekkel segíteni a kölcsönös megértést. Igaz, hogy a cigánysággal való együttélés gyökerei korábbra nyúlnak vissza, valamint a velük kapcsolatosan jelentkező kulturális és társadalmi előítéletek is mások, mint a németországi török bevándorlók esetében, a filmi megjelenítésük összevetése mégis számos tanulságot hordoz.

Fatih Akin

több török rendező is készített bátor filmeket, amelyek éppúgy nem keltenek romantikus illúziókat a vendégmunkások sorsáról. Azonosak abban, hogy a rasszizmus ellen és egymás elfogadása mellett foglalnak állást. Az integráció jeleként fogható fel, hogy fiatal török rendezők most már nem csak saját történeteikből merítik az ihletet, mint például Züli *Aladağ* is teszi, akinek 2003-as filmje, az *Elefantenherr* (Elefántszív) egy német ökölvívó életéről szól.

Fatih Akin munkássága, aki maga is török bevándorlók gyermeke, ezen a vonulaton belül is jelentős. 1993-tól tűnt fel kisebb televíziós szerepekben, majd 1998-ban mutatkozott be rendezőként. Már az első, *Kurz und schmerzlos* (Rövid és fájdalommentes) című filmjével is sikert aratott, s az *Im Juli* (Júliusban), valamint a *Solino* című filmjében is a bevándorlók problémáival foglalkozott. Az utóbbiért kapta első jelölését a német filmdíjon. A 2004-ben saját produkciós cége által forgatott és forgalmazott, általa írt és rendezett *Fallal szemben* hozta el számára azonban a kiemelkedő sikert azzal, hogy tizennyolc év után újra elnyerte Németország számára a Berlieni Filmfesztivál Aranymedve-díját. E filmje egyébként egy trilógia része, melynek témája a szerelem, a halál és az ördög. A film egy németországi török családban felnőtt, az apai szigor elől menekülő török lány kényszerű látszatházasságának története, amelyből szenvedélyes, de egyben tragikus szerelem bontakozik ki. A film olyannyira hiteles, hogy a szereplők saját ruhájukat viselik, de ugyanakkor olyan török hírességek is szerepelnek benne, mint *Güven Kiraç*, vagy *Meltem Cumbul* színművészek. A főszereplők átütő színészi játékának és a rendező aprólékos, szakértő munkájának eredménye, hogy a filmet számos országban bemutatták és a kritikusok is elismerték. Sikerét azonban nemcsak az elnyert díj, hanem az általa kiváltott hatás is bizonyítja, mivel a film bemutatója után Németországban újra napirendre került a törökök integrációjának kérdése. A nagyvárosokban kialakult török negyedekben élő jelentős – mintegy 2,4 milliós – török népesség, ugyanúgy, mint a Nyugat-Európában élő mintegy 10-15%-nyi más etnikai kisebbségekhez tartozó lakosság nagy feladat elé állítja a kormányokat és a befogadó társadalmakat is. Megőrizni identitásukat, de egyben elfogadni az új haza szokásait, törvényeit – ez mindkét fél számára komoly kihívás, nemes célkitűzés, amelyben azonban nehéz megtalálni a helyes mértéket.

A „német-török” mozi

Az utóbbi időben látványosan megújuló és nemzetközileg is egyre népszerűbbé váló német filmtermés komoly része a „német-török mozi”, amely fogalom korántsem kitaláció. A „Betroffenheitskino”-ról, ami azt jelenti, hogy olyan filmek készültek, melyek a Németországban megtelepedett külföldiek problémáit dolgozzák fel, az 1970-es és '80-as évektől beszélhetünk. A '90-es években a bevándorlók második és harmadik generációs filmrendezői önmagukat már nem vendégmunkásként határozzák meg, hanem szeretnének a német társadalom szerves részévé válni. Filmjeikben is vállalják az integrációval kapcsolatos kérdéseket, s azokat a gondokat, amelyeket saját életükből is jól ismernek. Fatih Akinon kívül

A cigányság a magyar filmművészetben

A cigánysággal, mint egy etnikai csoporttal, amelynek sajátos problémái lehetnek, először *Sára Sándor* 1962-ben készült *Cigányok* című alkotása foglalkozott. Később a magyar szociológia térnyerésével *Schiffer Pál* erősen szociológiai ihletésű filmje, a *Cséplő Gyuri* (1978), a magyar mozgókép egyik csúcspontjaként tűzte a témát napirendre. A rendszerváltás után dokumentumfilmese szempontból egy nagyon termékeny időszak következett. Ekkor született például *Pálos György* *Variációk Csenyétére* című munkája, mely egy 90%-ban romák által lakott borsodi magyar falu életét mutatja be. A cigánysággal foglalkozó játékfilmek képe azonban a cigányságról egészen más képet mutat, amit a dokumentumfilmekkel, mivel azok a nagyközönség csak egy bizonyos, szűk rétegéhez jutnak el, nem nagyon lehet befolyásolni. A dokumentumfilmese alkotók ugyan sikeresen igyekeznek lépést tartani a cigányság időszerű problémáinak sztereotípiák nélküli bemutatásával, de az említett okokból ez kevesekre hat. Sok jó dokumentumfilm készült a cigányság kibontakozása, s helyzetének javítása szempontjából kiemelkedő fontosságú oktatási integrációról, és az utóbbi időben már olyan filmek is készültek, amelyek az integráció iránti hajlandóságot, törekvéseket rögzítik. Ilyen például *Varga Ágota* filmje, az *Akác utca* (2004), mely egy a kilátástalan helyzetéből kitörni akaró, új életet kezdő cigány nő, *Flóra* történetét dolgozza fel.

Különösen fontos a 2009 decemberében rendezett cigány filmfesztivál, mivel felvállaltan képviseli azt, hogy szükséges a cigánysággal foglalkozni, hiszen igenis vannak a cigányságot érintő problémák.

Örkény Antal, a *Filmvilág* egyik cikkírója a 2005-ös számban szintén a cigánysággal kapcsolatos filmekkel foglalkozik. Szerinte ma már etnobiznisz van, vagyis divatos lett a művészet területén a multikulturalizmussal foglalkozni. Cikke írásakor egy időben három cigánysággal foglalkozó játékfilm is szerepelt a hazai mozis műsorán. A *Nyócker!*, a *Rap*, *revü*, *Rómeó*, és a *Dallas Pashamende*. Ezekkel kapcsolatosan megjegyezte, hogy míg a magyar film fénykorának számító '60-as években a cigánysággal kapcsolatos filmek a cigánykérdést radikális társadalomkritikai szempontból mutatták be, addig ezekben a filmekben a társadalmi beilleszkedés, a cigányság etnikai identitása vált a filmek meghatározó témájává, a világ ugyanis a multikulturalizmus és a szabadság jegyében képzelhető el. A filmes alkotók is valami ilyesmire törekedtek, de nehezen dönthető el, hogy kihez szóltak, és valójában milyen minták alapján készítették munkáikat. A *Dallas Pashamende* egy szeméttelenen játszódik, és a benne szereplő romák ennek megfelelő lecsúszott életet élnek, így a romákról kialakult sztereotípiáknak tökéletesen megfelelően. A *Rap*, *revü*, *Rómeó* című filmekben – ahogy *Örkény Antal* fogalmazott – a roma társadalom a lehető legdurvább sémákban és sztere-

otípiákban mutatkozik meg. A *Nyócker!* ilyen szempontból friss és kiemelkedő alkotás, hiszen roma szereplőit egy multikulturális környezetbe helyezi, és ezáltal csökkenti a roma/nem roma ellentétpárból keletkező sztereotípiákat. A filmnek másik nagy előnye, hogy humora van, ami segít az előítéletek leküzdésében, hiszen ezáltal a sztereotípiák komolysága is megkérdőjeleződik. *Örkény* szerint tehát egy jó romafilmről beszélhetünk, ami korát megelőzően azért nem lett átütő siker, mert a mai kulturális normákkal, és azzal, ahogyan a problémát kezelte, az érvényes irányvonallal szembe ment.

A dokumentumfilmese anyag tehát rendkívül gazdag, sokrétű. Ezen a téren nagyon sok és jó film születik, a játékfilmek tekintetében azonban igencsak sovány a kínálat, és kérdés, hogy azok elérik-e azt a célt, hogy általuk a romákkal kapcsolatos sztereotípiák csökkenjenek. Továbbra is kérdés, hogy születnek-e olyan játékfilmek, amelyekben sikerül a romák életével kapcsolatos valódi problémákat megfogalmazni és utat mutatni az azokból történő kilábalás lehetősége felé?

Fejlődünk kell olyan tekintetben is, hogy elhagyjuk a filmről, lehet használni a szociológiában, a tudományokban, és nagyon fontos a szerepe az oktatásban is. A média tudatosan felhasználható a multikulturális szemlélet formálásában. Magyarországon ez még nem annyira jellemző, az oktatásban alkalmazott filmek, riportok, dokumentumfilmek esetében többnyire csak az esztétikai szempontok számítanak. A világ más tájain azonban az ilyenfajta pedagógiai munkának már komoly hagyományai vannak, és sokszor beépítik a tanár-továbbképzésbe is. Nagyon fontos, hogy a gyerekek ne a kisebbséget elítélő közegben nőjenek fel, hanem egymást elfogadva felfedezzék a sokszínűségben rejlő erőt. Szintén fontos, hogy egy multikulturális ország felnövekvő polgáraiként a kisebbségeket is a magyar társadalom szerves részének tekintsék. A szakma ne csak a szakmának készítsen filmet, hanem bizonyos megköthető kompromisszumok révén érje el a nagyközönséget is. Fontos, hogy az emberek nyitottak legyenek a másik ember, a másik kultúra, a filmművészet felé, s a *Fatih Akin*hoz hasonló tehetségek nálunk is lehetőséget kapjanak az alkotásra.

Természetesen minden országnak más jellegű gondokat, más kulturális különbségeket kell át-hidalnia. A német-török kérdés és a magyarországi romák története-sorsa különböző, de az együttélés és annak megtanulása épp annyira fontos, mint az evés, vagy a testedzés, vagy éppen az érzelmi harmónia. Nélküle képtelenség teljes életet élni, és nem is érdemes. Ehhez nyújthat a film – de bármilyen más alkotói munka is – fontos segítséget. Azzal ugyanis, hogy a másik kultúrát megismerjük, elfogadjuk, észrevétlenül már többek is lettünk. A másik kultúra így már nem is annyira más, már a miénk is egy kicsit. Nem minket legyőzve, de nem is ráerőltetve másokra a mi akaratainkat, nem egymást figyelmen kívül hagyva, hanem barátságban egymással.